

Ключевые слова: образование, информация, мультимедиа, познание.

SUMMARY

P.G. Davidov. Higher Education in Informational and Educational Expanse: Ontological and Gnosiological Analysis

The article deals with the ontological and qnosiological nature of educational process in new informational and educational expanse. The utilization of informational technologies and innovational methods in many levelled and contionuous process of professional preparation is analysed. The qnosiological role of knowledqe and practice in formation of professinal personality is examined.

Key words: edication, ionformation, media, knowoledqe.

УДК 101(0758)

А. О. Барвінський
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

У статті проаналізована низка проблем, пов'язаних з модернізацією вищої педагогічної освіти в межах Болонського процесу. Автор доходить висновку про те, що заходи, які були вжиті вищою школою України в останні роки з метою входження до Болонської системи, поки що мають зовнішній, формальний характер. На черзі стоять завдання більш глибоких перетворень, зокрема перегляду змістовної сторони освітнього процесу, головними напрямками якого має стати стандартизація навчання та наближення його до життєвої і професійної практики майбутніх спеціалістів.

Ключові слова: формальна освіта, реальна освіта, енциклопедизм знань, евристика, творчість.

У ХХІ столітті перед освітою постали нові, не бачені раніше завдання, зумовлені загальноцивілізаційними тенденціями:

1. Тенденцією до глобалізації суспільного розвитку, яка характеризується такими рисами:

- зближення націй, народів і держав;
- залежність розвитку кожної країни від її здатності спілкуватися зі світом;
- не бачене раніше загострення конкуренції між державами.

2. Переходом людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, заснованих не на матеріальній, а на інтелектуальній власності, на знаннях як субстанції виробництва.

3. Необхідністю формування у людини здатності до ефективного функціонування в умовах не баченого раніше ускладнення відносин у глобалізованому, інформаційному світі.

Ці та інші вимоги щодо освіти зумовлюють необхідність перегляду звичних норм освітньої діяльності. Ця проблема набуває особливої актуальності у справі підготовки майбутніх учителів, адже саме від цієї категорії висококваліфікованих спеціалістів залежатиме успіх у реалізації нових освітніх програм. Твердження про те, що саме вчитель у всі часи перетворень, які відбувалися у шкільній освіті, є вирішальною силою, здатною змінити ситуацію на краще, є настільки очевидним, що на перший погляд не потребує розгорнутого обґрунтування. Починаючи із середини 90-х років ХХ ст., до традиційних питань педагогічної діяльності (підвищення її якості, залучення осіб чоловічої статі) додалися нові, які з кожним роком набувають дедалі більшої гостроти. Мова йде про забезпечення шкіл учителями, які спрямовані на сприйняття нового, володіють методами і прийомами здійснення дослідницької, інноваційної роботи. Суспільство сьогодні перебуває у стані розв'язання проблеми відтворення повноцінного людського потенціалу. Тому воно мусить покладатися на талановитих, розумних, морально досконалих педагогів, здатних творчо змінювати освітній простір.

Необхідно зауважити, що питання реформування вищої освіти, і зокрема педагогічної, та формування творчої особистості майбутнього спеціаліста, останнім часом стали предметом досліджень багатьох авторів. Розглядаються такі проблеми, як співвідношення природничого та соціально-гуманітарного знання в розвитку творчих нахилів студентів [5, 37], зміна у змісті освітніх дисциплін і розробка нової дидактичної стратегії вищої школи [4, 119–122]. Ряд дослідників підіймають питання про розвиток у студентів нахилів до наукової творчості [9, 49–53; 10, 86–90]. Особливий інтерес з точки зору розглядуваної проблеми викликають праці, присвячені інтеграції вітчизняної вищої школи у Болонський процес. Їх автори аналізують такі сторони цього явища, як стан і проблеми участі України в Болонському процесі [11, 23–35], напрями реформування вищої школи [3, 28–35]. Деякі дослідники зосереджують увагу на питаннях методики викладання в умовах інтеграції вищої школи України в Болонську систему [6, 36–43], та необхідності створення державного стандарту вищої освіти [8, 66–105; 9, 80–117]. У своїх працях науковці також досліджують таку проблему, як модернізація системи підготовки фахівців певного напрямку. Так, Н. І. Яковець сферою своїх досліджень обрав питання, пов'язані з модернізацією педагогічної освіти відповідно до вимог Болонського процесу [12, 32–37].

Як бачимо, питання інтеграції вітчизняної вищої освіти в Болонську систему привернули увагу багатьох дослідників. Проте існує ще багато аспектів зазначеної проблеми, які чекають свого вивчення. Серед них чинне місце посідає питання, кого вчити і чого вчити?

Професія вчителя подібно до професії вченого передбачає значну частку творчої праці. Це зумовлено тим, що, по-перше, вчитель досить часто

опиняється у неповторних ситуаціях, коли виникає необхідність у застосуванні нових прийомів і методів розв'язання проблем, що виникають. По-друге, для вчителя більш характерна творча діяльність, ніж репродуктивна робота, оскільки його головною функцією є передача знань, обсяг яких зростає в геометричній прогресії. Отже, педагог повинен увесь час поповнювати арсенал своїх знань, здійснюючи творчий підхід до їх відбору. Тільки за цієї умови він зможе здобути авторитет як чудовий спеціаліст не тільки серед учнів, але й серед колег. По-третє, праця вчителя вимагає від нього наявності здібностей і вмінь дослідника. А це завжди творчий пошук, зміна «Я», набуття нових, більш досконалих якостей. У зв'язку з цим і постає питання: чого навчати майбутніх педагогів, щоб сформувати такі якості особистості.

Мета Болонського процесу полягає у намаганні європейських країн подолати своє відставання у сфері науково-технічного прогресу від США та Японії, що потребує значних зусиль у справі впровадження та розвитку нових технологій у підготовці висококваліфікованих спеціалістів. Приєднання України до Болонського процесу означає насамперед гармонізацію та нормативно-правове забезпечення навчального процесу з урахуванням вимог міжнародної та європейської систем стандартів та сертифікації. Це ставить на перший план завдання зміни змісту освіти.

На наш погляд, вітчизняна вища школа поки що далека від розв'язання цієї проблеми. Студентам читаються ті самі курси, що й 20–30 років тому назад. У нас дуже багато аудиторних занять (35–40 годин на тиждень). У лабораторіях університетів устаткування на 70% 50-х років, 70–75% професорів – люди похилого віку. А кроки, які були зроблені в напрямку просування вищої освіти до Болонської системи, відносяться до намірів лише формально усунути недоліки, прикривши їх розмовами про впровадження кредитно-модульної системи та нового порядку оцінювання знань студентів. Болонський процес, насамперед, вимагає зміни самого змісту навчальних дисциплін та корекції навчального процесу.

Річ у тім, що сучасний, а тим більше майбутній динамізм знань, інформації та технологій означає, що навчити навіть у найкращому університеті на все життя неможливо. Тому сьогодні виникає потреба у формуванні розуміння і вміння навчатись протягом життя у студентської молоді. Звідси й виходить на перший план завдання перегляду навчальних дисциплін. Серед маси теорій з цього питання можна виділити два головних напрями, які протиставляються один одному. Це дві крайні точки зору, з яких одну можна було б назвати точкою зору формальної, а іншу реальної освіти, дістали розвиток у педагогічній науці ще в першій половині ХХ століття [1, 310–381].

Прибічники розвитку реальної освіти доводять свою правоту так: метою освіти не може бути просте засвоєння знань. Знання забуваються, вони до безкінечності різноманітні, тому, не знаючи як у майбутньому складеться життя студента, неможливо виділити саме те, що йому знадобиться. Крім того, наші уявлення застарівають: те, що сьогодні вважається законом і незаперечним фактом, завтра заперечується новою науковою теорією або новим, більш

точним спостереженням. Якщо мета навчання полягатиме у простій передачі інформації, то вища школа завжди буде відставати від науки, вона буде в змозі надавати знання тільки з учорашніх істин, які будуть застарілими не тільки тоді, коли виникне потреба в їх застосуванні, а є такими уже в момент засвоєння.

На думку прибічників реальної освіти, розум, сформований у результаті накопичення формальних знань, виявляється безсилим у сучасному житті, яке вимагає винахідливості, критицизму та ініціативи. Таким чином, формальна освіта далека від того, щоб надавати знаряддя, за допомогою якого можна самостійно здобувати потрібні знання. Вона по суті є засобом виховання слухняного розуму, який мислить готовими схемами. Але в інформаційному суспільстві, де знання стають складовою частиною продуктивних сил, спеціаліст має володіти вмінням застосовувати нові знання. Тому перегляд змісту робочих програм у вищій школі повинен бути спрямований на те, щоб, починаючи з першого курсу, залучати студентів до науки, до засвоєння найновітніших її досягнень. Розвинутий у такий спосіб розум у майбутньому завжди зможе знайти ту інформацію, яка знадобиться йому в житті, яку не може передбачити викладання. Людина, яка вміє розмірковувати, володіє засобом накопичення знань, які завжди стануть у пригоді і які не зможуть застаріти.

Сьогодні науковці Європи та України висловлюють різноманітні пропозиції щодо шляхів удосконалення підготовки педагогічних працівників до діяльності в перехідний період. Не лише для України, але й для більшості інших країн характерною є тенденція покладання на вчителя дедалі більшої кількості завдань і доручень, зокрема навчатися якомога швидше формувати в учнів уміння самостійно знаходити інформацію, систематизувати її, вибирати найголовніше, глибоко засвоювати і виявляти спроможність творчо використовувати її у нерутичних умовах.

На перший погляд перспективною видається пропозиція відмовитися від усіх елементів енциклопедизму й орієнтуватися на евристику і високу творчість (не на формальну, а на реальну освіту).

Зараз світ переживає «інформаційний вибух». Щомісяця підвищуються продуктивні можливості комп'ютерів і межі їх ефективності в наукових дослідженнях, а найбільш поширені технології навчання залишаються майже такими самими, як це було не лише у часи великого дидакта Я. А. Коменського, а й у період розквіту аграрних цивілізацій Месопотамії.

Природно, що є багато бажаючих рішуче відкинути «все старе» й запропонувати негайно «інтенсифікувати» навчальний процес. У найбільш поширених формулюваннях ці пропозиції звучать так: студентам слід надавати не конкретні знання, а способи швидкого й ефективного засвоєння знань (учити уміння навчатися).

На наш на думку, це слушна пропозиція, але неймовірно складна для застосування на практиці: формування у молоді компетентності у сфері праксеології й ергономіки разом з оволодінням критичним мисленням,

методами системного аналізу й багатьма іншими інструментами, що сприяють посиленню евристичних та продуктивних можливостей людського мозку. Наприклад, методи евристики мають перевагу над усіма іншими лише за умови невисокого рівня фактологічних знань студентів, коли вони дають змогу продукувати припущення, гіпотези, різноманітні нетрадиційні пропозиції. Якщо ж група вивчить основи якоїсь науки і засвоїть її закони, методи й досягнення, то евристична ейфорія поступається більш спокійним і результативним підходам, критичному аналізу й ефективному розв'язанню проблем на основі накопичених знань [11, 34].

Сьогодення висуває перед освітою завдання інформатизації навчального процесу. Це нововведення змінює всі засади доступу студентів до навчального матеріалу, не вимагає великих витрат часу на його засвоєння. Навчаючи майбутніх учителів на базі сучасних інформаційних засобів, необхідно завжди попереджати їх, що ці заняття в основному містять фактичний матеріал. Накопичивши інформацію, студенти мають критично осмислити її, проаналізувати, проявивши при цьому відповідальність і цілеспрямованість.

Уважається, що входження України до єдиного освітнього простору дасть національній системі вищої освіти змогу досягти основних цілей Болонського процесу: побудувати Європейську зону вищої освіти як передумову розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування, сформувати та зміцнити інтелектуальний, культурний, соціальний та науково-технічний потенціал України як складової Європи, посилити міжнародну конкурентоспроможність національної системи вищої освіти, підвищити її престижність у світі.

Передбачається, що досягнення мети Болонського процесу можливе в Україні у межах вирішення основних завдань, а саме: зрозуміла для Європи система дипломів, ступенів, академічних кваліфікацій, введення двоступеневої системи вищої освіти, використання єдиної системи кредитних одиниць, формування Європейської системи стандартів якості навчання та фахової підготовки із застосуванням порівняльних критеріїв, механізмів та методів оцінювання, усунення перепон на шляху мобільності студентів, викладачів, дослідників та управлінців у галузі вищої освіти.

На наш погляд, стандартизація є однією з основних ланок серед необхідних заходів, завдяки яким можна вирішити всі зазначені завдання та досягти цілей Болонського процесу. Без стандартизації змісту освіти та змісту навчання, без стандартизації освітніх технологій і технологій визначення якості навчання та фахової підготовки ідея євроінтеграції освіти може залишитися тільки гаслом на папері.

Освітні стандарти в сучасному розумінні на будь-якому з етапів розвитку цивілізації завжди існували й будуть існувати як складова системи освіти. Вони об'єктивно виникають одночасно з виникненням системи, відображаючи уявлення суспільства про способи регулювання та управління освітою, про її кінцеві цілі. Зрозуміло, що кожна із цих систем має свої стандарти, з властивою

тільки для неї структурою та виглядом, але майже однакового функціонального призначення.

Бачення стандартів як складових системи освіти що виконують функції своєрідного еталона освіти та фахової підготовки, вкорінюється у суспільстві ще із часів, коли держава взяла на себе функції регулювання освітніх процесів. Стандарти набувають вигляду добре структурованих та формалізованих навчальних планів, програм і текстів.

В Україні державний освітній стандарт вищої педагогічної освіти і створені на його основі навчальні плани спеціалізованих вищих навчальних закладів є наслідком історичної еволюції подібних документів, а не продуктом наукового дослідження, яке врахувало б суспільні потреби та особливості ринку праці у XXI ст. Тому й немає жодних наукових обґрунтувань того, скільки академічних годин треба навчатися, щоб отримати диплом педагога-спеціаліста. На вивчення дисциплін предметної підготовки виділено трохи більше 50% часу, а на психолого-педагогічну підготовку – 20% навчального часу. Ще гірша ситуація з практикою і накопиченням не теоретичних ідей та уявлень, а формуванням навичок дій у малопередбачуваних умовах класу – усього від 16 до 20 тижнів за всі п'ять років отримання вищої освіти. Такий стан справ наштовхує на думку про те, що за нинішнього співвідношення навчальних дисциплін дуже важко переконати студента у тому, яку фундаментальну роль відіграють психолого-педагогічні знання у становленні професійної компетентності і педагогічної майстерності.

До 1994 р. система вищої освіти України діяла переважно на підставі нормативно-методичних документів СРСР та УРСР. У зв'язку з намаганням реформувати національну систему вищої освіти у напрямку її зближення із системами вищої освіти європейських країн відповідно до законодавства України були введені два рівні по суті академічної освіти – бакалавр і магістр – із збереженням рівня фахової освіти спеціаліст. Це потребувало розробки нового нормативно-правового та нормативно-методичного забезпечення функціонування системи вищої освіти. На жаль, це забезпечення не стосувалося проблем формування змісту освіти та навчання.

Загальним для освітніх технологій західноєвропейських вищих навчальних закладів є те, що вони здебільшого сфокусовані на студентах. У таких технологіях наголошується на тому, що і як вони хочуть вивчати. А це формує відповідальне ставлення до навчання.

Кредитно-модульна форма організації навчального процесу, що стала поширеною у вищих навчальних закладах США і Західної Європи, відрізняється тим, що студент самостійно обирає і працює з однією або кількома із запропонованих йому комплексних програм, що містять цільовий план дій, інформаційний блок і методичний супровід для досягнення поставленої дидактичної мети. Успішність навчання за такою технологією визначається об'єктивними засобами вимірювання (наприклад тестовими технологіями). У разі позитивних результатів педагогічного контролю студентові зараховується заліковий кредит. Отримання студентом визначеної

сукупності кредитів (засвоєння модулів) є підставою для присвоєння йому академічної кваліфікації, що дає право на продовження освіти за академічно орієнтованою програмою вищого рівня чи на здобуття професійної кваліфікації у закладах післядипломної освіти [8, 73].

Особливостями вітчизняних освітніх технологій було і досі є те, що вони сфокусовані на викладачах. Студенти мають жорстко встановлений навчальний план та розклад з аудиторних занять із визначеним тижневим навантаженням. Для викладачів же запровадження європейської кредитно-трансферної системи ECTS обернулося збільшенням навантаження. Нині воно в середньому по країні становить 900 годин на навчальний рік для доцента і є найвищим у Європі.

Ще однією особливістю нововведень у системі вищої освіти стала навала на ринок праці багатотисячної армії випускників із незрозумілими, вигаданими у вищих навчальних закладах та освяченими Міністерством освіти і науки спеціальностями. Навіть у педагогічних університетах почали підготовку економістів, юристів, охоронців. При цьому не спостерігається адекватне збільшення викладацького складу не тільки з відповідними науковими ступенями, а й з базовою освітою.

Отже, в теорії і на практиці сьогодні ведеться пошук шляхів виходу вищої школи на новий якісний рівень. Можна сказати, що генеральною ідеєю у цьому є ідея розвитку студента як особи, яка озброєна сучасними знаннями, володіє методикою проведення уроків та позаурочних заходів, зорієнтована на творчий пошук. Тому студент педагогічного університету має отримати таку підготовку, яка б давала йому можливість викладати предмет на різних рівнях складності. Якщо не всі, то принаймні, одна третина випускників ВНЗ повинна бути готова викладати предмет і на підвищеному рівні. Розвиток творчого починання повинен заохочуватися зі студентської лави. Для цього після складання випускних іспитів можна присвоювати не тільки звання «вчитель середньої школи», але й надавати студентам програми теоретичних і практичних робіт, засвоєння яких дає право на отримання звання «вчитель III категорії», або «вчитель II категорії». У такому разі необхідно виплачувати молодому педагогу вищу зарплату.

Ще наприкінці минулого століття розробники освітніх технологій дійшли висновку про те, що єдиною діагностичною ознакою досягнення мети освіти та фахової підготовки є система вмінь вирішувати певні завдання діяльності. Аналіз процесу формування конкретних умінь засвідчує, що всі уміння формуються завдяки вивченню певних орієнтованих основ діяльності (методів діяльності) і тренуванню їх використання. Тому зміст освіти є первинним джерелом не тільки знань, але і вмінь. Необхідно пам'ятати, що будь-які принципи, навіть найкращі за відсутності технології втілення їх у життя залишаються тільки гаслами. Експерти зазначають, що для досягнення кінцевої мети Болонського процесу – побудови єдиного простору освіти і підготовки спеціаліста, що відповідав би сучасним вимогам, – недостатньо формального запровадження принципів декларації. Потрібні насамперед стандартизація і підвищення якості освіти.

У педагогічній вищій школі з огляду на її національну специфіку впровадження Болонського процесу не повинно здійснюватися поспішно. Вища педагогічна школа має зберегти свою галузеву специфіку, профільну визначеність. Оскільки у цій галузі вищої освіти важко здійснити міжнародну мобільність студентів через значну національну особливість освітніх програм, слід усіляко розвивати мобільність у межах країни. Ті навчальні заклади, які хочуть налагодити широкий обмін з колегами, повинні попрацювати над тим, щоб подібність змісту навчання була так само високою, як подібність у кількості років навчання і кількості дипломів.

Отже, не варто чекати, що певний комплекс заходів (перехід на «болонські» стандарти, нові програми, нові технічні засоби) назавжди зможе розв'язати всі проблеми педагогічної освіти. Змінність ринку праці, вимог до випускників вищих навчальних закладів та зовнішні чинники впливу завжди будуть причиною того, що вища педагогічна освіта перебуватиме у стані перманентної модернізації, тому слід прагнути не до ідеалу, а до найбільш раціонального використання наявних ресурсів і можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448с.
2. Жижко Т. Реформа університетської освіти в контексті Болонських домовленостей / Т. Жижко. // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 28–35.
3. Кремінь В. Модернізація вищої школи України в контексті принципів Болонської декларації / В. Кремінь // Вища школа. – 2004. – №5–6. – С. 32–39.
4. Кремінь В. Освіта і наука України: шляхи модернізації / В. Кремінь. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
5. Новіков Б. Б. Творчість як спосіб здійснення гуманізму / Б. Б. Новіков. – К.: НТУ «КПУ», 1998. – 310с.
6. Паршакова О. Проблема організації та контролю самостійної роботи студентів у світлі Болонського освітнього процесу / О. Паршакова // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 36–43.
7. Петренко В. Л. Державний стандарт вищої освіти в контексті Болонського процесу / В. Л. Петренко // Болонський процес в Україні. Проблеми освіти. – 2005. – Випуск 46. – С. 80–117.
8. Петренко В. Л. Стандарти вищої освіти у контексті Болонського процесу: історія, сучасний стан, перспективи / В. Л. Петренко // Болонський процес в Україні. Проблеми освіти. – 2005. – Випуск 45. – С. 66–105.
9. Підготовка наукової еліти – пріоритет державної освітньої політики / В.Г. Бар'яхтар, Ю.І. Горобець, А.В. Данилевич, [та ін.] // Педагогіка і психологія. – 2006. – №3. – С. 49–53.
10. Рыбакова М. В. Интеграция образования и науки как основа элитного естественнонаучного образования / М. В. Рыбакова // Социс. – 2007. – №4. – С. 86–90.

11.Таланов Ж. Стан і проблеми участі України в Болонському процесі / Ж. Таланов // Вища освіта України. – 2010. – №2. – С. 22–35.

12.Яковець Н.І. Педагогічна освіта, Болонський процес і вектори модернізації системи освіти / Н.І. Яковець // Болонський процес в Україні. Проблеми освіти. – 2005. – Випуск 45. – С. 32–37.

РЕЗЮМЕ

А. А. Барвинский. Педагогическое образование и Болонский процесс.

В статье проанализирован ряд проблем, связанных с модернизацией высшего педагогического образования в рамках Болонского процесса. Автор приходит к выводу о том, что меры, предпринятые высшей школой Украины в последние годы с целью вхождения в Болонскую систему, пока что носят внешний, формальный характер. На очереди стоят задачи более глубоких преобразований, в частности пересмотр содержательной стороны учебного процесса, главными направлениями которого должны стать стандартизация образования и приближение его к жизненной и профессиональной практике будущих специалистов.

Ключевые слова: *формальное образование, реальное образование, энциклопедизм знаний, эвристика, творчество.*

SUMMARY

A. Barvinskiy. Pedagogical Education and Bologna Process.

The article touches upon the problems that concern High pedagogical education modernization with the Bologna process framework. The author comes to conclusion that in recent years the arrangement undertaken by Ukrainian High school aiming the Bologna system integration is formal and superficial. These steps have to be deeper transformation such as educational process intensional side revision; its main direction must be education standardization, approaching to professional practice and every day needs of future specialists.

Key words: *superficial education, real education, encyclopedic learning, heuristics, creativity.*